

1945 To dommer fra landssvikoppgjøret

En vårdag i 1940 møtes to unge menn i «gata» på Stjørdal. De hadde gått i samme klasse på skolen, konfirmert i lag og så hadde deres veier blitt skilt. Gjensynsgleden var gjensidig og de trengte ikke snakke om været. «Og hva holder du på med?» spør den ene. «Jo, jeg er oppe på det nedlagte fortet, Ingstadkleven i Hegra, slåss mot tyskerne, skjønner du - men nå måtte jeg ned i et viktig ærend, - skal tilbake snart, og du da?» - «Jeg har fått meg jobb på Værnes, hos tyskerne – vi er ganske så mange, godt betalt, skjønner du - godt betalt». Denne fingerte innledningen kunne ha vært reell. Vi lar den henge i lufta til ettertanke.

Denne forfatter brukte 30 år på å lese meg opp. Nå har jeg brukt de siste 20 årene på å lese meg ned. Vi lar også den erfaringen henge i lufta. Det ligger nemlig mye i dette, hvor spørsmål om sannhet, rett og galt ikke alltid er slik du tror når du ivrig lar deg forføre. Vi mennesker er ganske enfoldige, så lenge vi får mat og penger, så jatter vi med i flokk og er stort sett fornøyde. Medisineren Asbjørn Følling fra Kvam ved Steinkjer sa det slik: «Kunnskap er ikke makt, men ydmykhet». Jeg lar den setningen også henge i lufta.

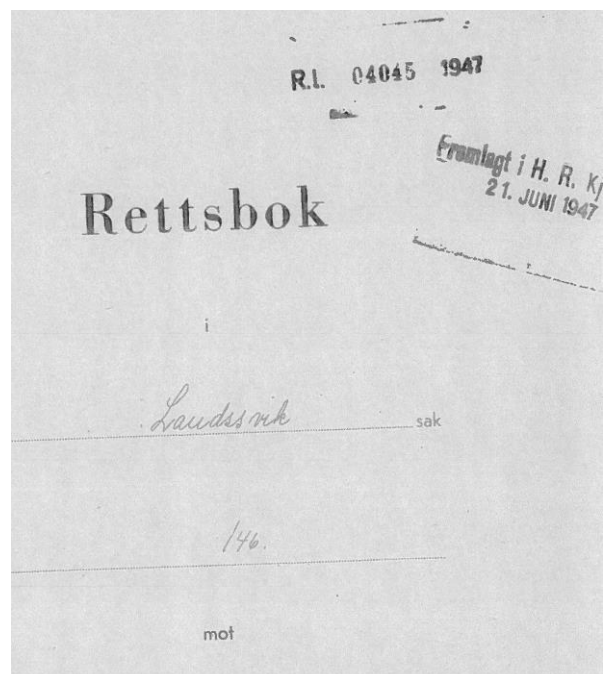
Mange mener at rettsoppgjøret etter krigen må være noe av det mest indoktrinerende i vår historie, det såkalte landssvikoppgjøret kom aldri selv til doms. «De grå eminenser» klarte trolig å beholde makta og nøytraliserte folket. Folk var selvsagt lei fem år med okkupasjon, de var lette å lede i en rus. Ofte står folk fram på sine eldre dager og begynner å fortelle. Hvorfor kom de ikke tidligere? Vi vet vanligvis svaret på det. Eller noen familier kommer stadig tilbake til at sin helt, og kjære, ikke snakket så mye om det vedkommende hadde opplevd. Det passet nok best slik. Det ligger mye i det at storparten av befolkningen trolig var ganske så stripepede, kanskje helt naturlig – men passet ikke alltid inn når den eller de ble «vinnere». Å

sole seg i glansen kan ofte bli sårbart. Svært mange får ikke sove godt når de har blitt solbrente.

Det har på mange vis ikke vært noe oppgjør med oppgjøret. Noen forsøkte seg litt på 80-tallet, men det ble bare med et lite bluss. De ulike klausuler relatert til arkiver sikrer tvilen. Men den 1. januar 2015 kom adgangen til visse dokumenter fra landssvikoppgjøret. Plutselig begynte pendelen å røre på seg. Folk ble sjokkerte. Og det har nettopp begynt. Når skal unge historikere begynne å renske opp? Vel, trolig passer det ikke visse politiske farger. Det kamoufleres stadig i form av å glorifisere og sementere. «De grå eminenser», disse vi ikke helt vet hvem er - slipper stadig fram filmer og dokumentarer hvis hensikt er nettopp å sørge for at folket fortsatt skal være sterke i troen på at lederne straks krigen var slutt ga oss fasiten og den hele sannheten.

På den annen side, er det sannelig lett å sitte 80 år etterpå og dømme, for ikke å si fordømme. En holdning, og de valg og grep den enkelte tok i nuet, er vanligvis kun angripelige for ettertiden med sin bestemte fasit. Hva hadde jeg gjort dersom jeg hadde levd som voksen i perioden 1935-1955? Arv og miljø former de fleste, og de fleste er som nevnt ganske så striped. Mange mener at store deler av folket, på linje med svenskene, var tyskvennlige helt fram til krigen på et vis snudde etter Pearl Harbor. Noen ledere og generaler kan lede kun i gode tider, men faller fullstendig sammen i dårlige - og omvendt. Slik er det også med folket generelt, og politikere spesielt.

Jeg har de siste årene lest meg gjennom ganske så mange «frigitte mapper». Men det var jo ikke slik jeg ble fortalt eller lært opp. Nå vet jeg hvem som sto bak anmeldelser, hvem som ble avhørt, hvem som var vitner. Dette er folk jeg har kjent og kjenner. Skremmende lesning og dokumentasjon vedrørende hvem som ble dømt, og hvem som dømte og/eller fordømte. Og det kommer tydelig frem i de fleste saker hva motivene var.

Jeg har foreløpig valgt å ikke gå ut med saker jeg kjenner godt til. Men jeg skal her og nå ta med et par eksempler fra en kommune i Værnesregionen fordi at vedkommende familie (kilde) ønsker det og det illustrerer hvor forskjellig det ble dømt. Dernest ligger det mitt anliggende nært, da jeg vet hvordan NS-unger i ettertid har blitt mobbet, mishandlet og diskriminert fordi de «valgte feil foreldre». Da jeg møtte Ole Wilhelm Klüwer for noen år siden ble jeg ganske så opprørt over hva han kunne fortelle fra en uoffisiell forening av NS-unger. Vi kjenner alle saker vedrørende tyskerjentene/tyskertøs, men hva med de som var/er barn av NS-medlemmer?

Men vi må heller ikke glemme unger av de foreldre som var utsatt for ulike overgrep fra NS-medlemmer. De har også sin historie og sin sannhet. Det er tross alt unger som ble foreldreløse grunnet hva enkelte NS-medlemmer gjorde, så en må ha flere tanker og hensyn i hodet samtidig. Og en må heller ikke glemme at for enkelte er det mer belastende når det

gjelder hendelser relaterte til NS enn til tyskerne. Ofte kjente en NS-folket, som kanskje til og med var ens egen slekt eller nabo. Men denne gangen gjelder det to som ble anklaget straks krigen var slutt, og hvis utfall var vidt forskjellige, tross samme gjerning som myndighetene kalte «svik». Min påstand er at svært få vet forskjellen på landsforræderi og landssvik. Det er nemlig ikke det samme!

I mange bygder har det vel alltid ulmet litt mellom enkelte familier. Sår tar meget lang tid å gro, kanskje gjennom flere generasjoner. Det ble etter krigen ikke lett for enkelte familier. Jeg velger å anonymisere gjennom å bruke pseudonymet Hans Hansen, til tross for at alle dokumenter er frigitt.

Hans Hansen fra en kommune i Værnesregionen ble arrestert den 10. mai 1945 og transportert av Hjemmefronten til Trondheim etter ordre fra Odd Solberg ved Utrøndelag politikammer. Hansen ble satt under avhør først den 30. mai i kretsfengsel C, Trondheim, med påfølgende rapport avgitt av lensmannsfullmektigen i kommunen den 1. juni. Dette danner så grunnlaget for at Hans Hansen den 3. juli blir framstilt for relaterte forhørsrett hvor retten finner skjellig grunn til å mistenke siktede for forbrytelse mot landssvikordningen og grunnloven § 86. Fortsatt fengsling og forvaring fant retten grunnlag for etter en anordning av 16. februar 1945. Dermed ble Hans Hansen satt i ytterligere varetekt til 14. oktober.

NS tok i bruk Solkorset som sitt symbol

§ 86 omhandlet bistand til fienden og som på den tiden lød: *Med hæfte eller fengsel fra 3 aar indtil paa livstid straffes den som retsstridig bærer vaaben mod Norge, eller som under en krig hvori Norge deltager, eller med saadan krig for øie yder fienden bistand i raad eller daad eller svækker Norges eller noen med Norge forbunden stats stridsæвне. Straf kommer ikke til anværdelse paa noen i udlandet bosiddende norsk statsborger for handling han efter bostedets love er pligtig.*”

Rikskommisar Josef Terboven taler til arbeiderne på Værnes den 1. mai 1940. Disse ble ikke straffet

Under krigen kom det to avgjørende anordninger. Først en provisoriske anordning av 22.01.1942 og deretter landssvikanordningen av 15.12.1944. Disse tilpasset et kommende landssvikoppgjør og spisset seg mot NS. Hans Hansen ble derfor satt under tiltale blant annet etter landssvikanordningen § 3 som setter *straff for dem som etter 8. april 1940 har vært medlem eller søkt om eller samtykke i å bli medlem av NS eller organisasjon knyttet til den, og for den som rettsstridig bærer våpen mot Norge eller som under en krig hvori Norge deltar eller sådan krig for øie yter fienden bistand i råd eller dåd eller svekker Norges eller nogen med Norge forbunden stats stridsevne.*

Volla (X), bak Studentersamfunnet, ble først brukt av tyskerne. Etter krigen benyttet norske myndigheter det som fengsel for tiltalte NS-medlemmer og andre

Rapporten fra lensmannen til politimesteren i Utrøndelag av 1. juni og avhør i forhørsretten ga til kjenne at Hans Hansen meldte seg inn i NS i november 1940, og ble propagandaleder for dette partiet, og hadde aktivt delt ut brosjyrer og orientert folk i sin kommune om NS. Det pussige er at han ikke finnes i noen lister/oversikter over NS-medlemmer. Han hadde vært medlem av herredsstyret fra 1941 til 1944 og har, ifølge retten, i denne egenskap bidratt til å fremme NS-politikk ved å støtte bevilgninger til NS-formål. Hans Hansen mente at NS var et lovlig parti her i landet og av idealistiske grunner ga han partiets program sin fulle tilslutning. Denne innstillingen hadde han fremdeles i behold da han ble avhørt, og hadde aldri vært inne på den tanke at han skulle melde seg ut av partiet noen gang, sier påtalemyndigheten. Kan vi stole på slike rapporter? Igjen er dette merkelig, da han ikke finnes registrert. Hans familie mener at han ble banket til å si at han hadde vært medlem av NS.

Bevilgningene var som følger:

20. des 1941: kr 350.-	til den Norske legion. (muligens 500 den 7. des).
29. aug 1942: kr 200.-	til N S H.
10. apr 1943: kr 1 000.-	til Frontkjemperkontoret.
27. nov 1943: kr 1 000.-	til Frontkjemperkontoret.

Det er interessant å se at lennsmannen i sin rapport/innledende avhør skriver:
«Hans virksom for øvrig har vært meget begrenset. Har ikke drevet verving av medlemmer».
Og enda mer interessant er hva den «såkalte» Hjemmefronten uttalte skriftlig om Hans Hansen til lensmannskontoret den 5. juni: *«En helt ubetydelig person innen partiet, som er brukt til å slå opp plakater, legge i ovnen før møter o.l.»* Han siktes dog for angiveri av en «jøssing» med den følge at vedkommende ble satt under avstraffelse av hirden.

Hans Hansen anker (kjæremål mot forhørsretten) den 5. juli 1945 til Frostating lagmannsrett, hvor saken behandles den 30. juli av lagmann Blom og lagdommerne Midelfart og Wildhagen.

Frostating lagmannsrett avsa en knusende dom, hvor nok påtalemyndighetene og hevnebegjæret proporsjonalt krympet seg. Retten spurte indirekte hvem den såkalt Hjemmefronten var? Og hvor var bevisene i jøssingpåstanden? (Se neste avsnitt). Iveren hadde vært så stor hos visse personer at rapporten var avlagt før siktelsen ble utferdiget. Det tyder på at politiet ikke hadde funnet grunn til å sikte Hans Hansen. Men som vel ettertiden har vist: det sto ganske mange bødler klare. De brydde seg ikke om jus. Nå skulle den politiske makta vinnes. Men foreløpig var det Hans Hansen som vant, og han ble løslatt fra fengslet den 31. juli. Da hadde han sittet inne siden den 9. mai.

Flere kjente personer sluttet seg til Quisling og NS. Her Trygve Gran og hans kone

Hjemmefronten hadde selvsagt mange gode og solide folk blant seg, faktisk blant de aller beste i sin kommune, og tok det nok ille opp at noen av deres egne hadde handlet overilt, og gikk i et undertegnet brev av 16. august 1945 ut og påpeker (sitat): *«Mannen (Hansen) er i seg sjølv so lite med og spela ei so underordna rolle både i partiet og som faktor i sjølve okkupasjonstidi at han aldri vilde ha vorte utpeika til fengsling».* Underforstått blant annet at Hans Hansen ikke kunne ha utpekt «jøssingen» som ble et offer for NS-mobbing den 30. mai 1942. Denne mobbingen, bedre kjent som en utført straffeeksesis overfor noen utpekte jøssinger, kom som følge av bråk fra jøssinger under bryllupet til en navngitt NS-mannen.

Vitner har likedan sagt bent ut i avhør at de ikke hadde bevis mot Hans Hansen. Hva gjelder en såkalt liste over «jössinger», ble det i annen landssvikersak hevdet fra ulike hold at Hans Hansen ikke hadde noe med utpeking av jössinger å gjøre. Men en må heller ikke være naiv. Enhver støtter vanligvis sine egne, og det er helt logisk og rimelig at familien til offeret vil hevde sin påstand, selv om de skriftlig sier at de ikke har bevis. Det vil derfor være urimelig å si at vedkommende vitne og familie som ble berørt, har feil, eller har tatt feil. Bevis manglet ofte i begge retninger.

Men saken slutter ikke der. Den 9. januar 1946 dukker

Erstatningsdirektoratet opp og fremstiller et erstatningskrav pålydende kr 2 550 som svarer til den direkte skade Hans Hansen har medvirket til ved bevilging av kommunes midler til nazistiske formål. Og *de grå eminnes* hadde fått ytterlige blod på tann, men nå begynte de å utkrystallisere seg politisk. Nå skulle alle tas uansett. Få ryddet ut kommunistene, deretter alt som

hadde med NS å gjøre. Få en felles fiende som folket kunne identifisere seg mot. Og i henhold til selvpålagte forordninger var det jo nok at du hadde vært medlem av NS, ingen spurte om vedkommende hadde vært aktiv eller passiv. I flere tilfeller var koner til NS-medlemmer uvitende om at de var innmeldt av mannen. Flere slike koner ble dømt. Hans Hansen sin kone var verken medlem eller ble dømt på noe vis.

Vollen fengsel

11. mai 1946 utferdiger Statsadvokaten for landssviksaker forelegg av frihetsstraff mot Hans Hansen for overtredelse av landssvikanordningen. Men Hansen tenker seg ikke lenge om. Den 15. mai 1946 godtar ikke Hans Hansen frihetsstraff i form av et godt håndskrevet brev hvor han henviser til norsk rettsoppfatning og grunnloven. Dette til tross kommer tiltalebeslutningen den 29. juni 1946, og forkynt hjemme hos Hans Hansen 9. juli 1946 kl 14:00. Saken ble berammet til å komme opp i herredsretten mandag 28. oktober 1946 kl 13:30 i Tinghuset 3. etg., værelse 314. Rettens formann var sorenskriver Sverre Berg. Domsmenn: bonde Johan Skaug, Skaun og gårdbruker Elling Opland, Byneset. Mor til ett av vitnene var søskenbarn med tiltaltes far.

Tiltalen av 14. juli 1946:

1. Tiltalte meldte seg inn i NS i november 1940 og sto som medlem til kapitulasjonen i mai 1945.
2. Tiltalte var propagandaleder, delte ut propagandaskrifter og støttet organisasjonens virksomhet.
3. Som medlem av herredsstyre fra 1941 til 1944 deltok tiltalte med bevilgninger av kommunens kasse til støtte for NS og fienden.

I tiltalebeslutningen er det bebudet påstand om erstatning (jfr. landssvikanordningen §25) med 2 500 kroner. (Alt dette er meget interessant når vi kommer senere i dette kapitlet til en annen sak). Viser igjen til tiltalens pkt. 1: medlemskapet. Det finner jeg ikke i noen protokoller.

Altså ingen dokumentasjon. Og som nevnt hevder familien i dag at Hans Hansen ble banket opp til å tilstå medlemskap.

Vi hopper over selve rettssaken, men viser til at Hans Hansen ble den 28. oktober 1946 dømt til fem måneders frihetsstraff (frihetstap) for forbrytelse mot landssvikerordningen av 15. desember 1944, (mot aktors påstand på åtte måneder) - og 10 års tap av rettigheter (stemmerett, ervervsrett etc.). Dommen ble forkynt for Hans Hansen den 9. november kl 12:15 på hans bosted. Den 24. januar 1947 søker Hans Hansen om å få resten av landssvikdommen betinget, subsidiert avsoning utsatt til begynnelsen av 1948. Her forklarer han situasjonen hjemme, uro mellom sin gamle mor og kone, mangel på vann og hvordan familien var helt avhengig av ham. En lensmannsfullmektig kommer til Hans Hansen og tar opp forklaring. Lensmannen anbefaler utsatt soning, men ikke benådning. Saken blir avgjort av Det kgl. justis- og politidepartement, som mottar søknaden den 26. februar, og avsier sitt avslag om benådning den 8. september 1947. De red ikke den dagen de salet. Hans Hansen hadde sittet i varetekt fra 10. mai til 2. august 1945. Nå blir han avhentet til soning, først på Vollan fra 14. november 1947 til 16. desember s.å, og på Innherred tvangsleir (Falstad) fra 16. desember 1947 til 21. januar 1948.

Noen har hevdet at Hjemmefronten og Magne Solheim tente seg en sigar i hovmod da Rinnan ble tatt. Det er ikke riktig. Magne Solheim har ei fløyte i munnen, som ble brukt for signalisering

Den 9. oktober 1950 mottok Hans Hansen det han selv kaller nådebrevet. Da fikk han tilbake sitt statsborgerskap, stemmerett og retten til å tjenestegjøre i rikets krigsmakt. Her er hans svar på det:

Utrøndelag Politikammer

*Etter nøye overveielse finner jeg å måtte sende tilbake det tilsendte nådebrevet.
Jeg har ikke bedt om noen medlidenhet; har heller aldri funnet meg beføyet dertil.*

En dom er en dom, selv om den er avsagt i strid med Norges rettsoppfatning og Norges grunnlov, dessuten har jeg ikke behov for disse rettigheter i den såkalte rettstaten Norge av i dag.

Mine handlinger står for historiens dom, såfremt vi får en sannferdig så dann, men det er mye som tyder på vi ikke det får. Har jeg vært tilsluttet hjemmefronten kunne en rettsforfølgning la seg høre. En lov, rettsstridig eller ikke, burde være lik for alle, men det er den ikke. Jeg nevner bare biskop Berggrav, Pål Berg og likesinnede, så lenge som disse ikke har vasket av seg de mørkeste flekkene, er det mye som mangler derpå.

*Vi fikk en rettstat i bokstavelig forstand, men ikke i rettens ånd.
Det hele har blitt en karikatur av et rettsapparat.*

9/2-51
Ærbødigst
Hans Hansen

Så skal vi bevege oss til en annen person fra samme kommune, som trolig også ble utsatt for «de grå eminenser», hvor det var store likhetstrekk hva gjaldt skyldspørsmålet hos Hans Hansen, men hvor vedkommende i forhold til Hansen nok må sies å ha vært i andre enden sosialt sett. Det økonomiske motivet hos de som ville vedkommende til livs, var sikkert fremtreden. Vi kjenner saker fra landssvikoppgjøret hvor en tydelig kan se et motiv om å overta kapital, f. eks jord, gård og grunn. Men i denne saken gikk de virkelig fem på, og ble selv sittende med skjegget i postkassa. Men saken viste også at det var forskjell på kong Salomo og Jørgen Hattemaker. Dette er hovedhensikten med hele dette kapitlet. Også denne NS-saken er arkivmessig frigitt, og kan offentliggjøres, men jeg vil likevel anonymisere også den ved å bruke pseudonymet Ole Olsen.

***Her inne på Vollan satt Hans Hansen og Ole Olsen i forvaring mens rettssakene pågikk.
Hans Hansen kom deretter til soning ved Falstad arbeidsleir***

Ole Olsen ble overvåket av Hjemmefronten i relaterte kommune, hvem nå det var igjen! Han ble «arrestert» den 14. mai 1945 av nettopp Hjemmefronten og transportert til Trondheim politikammer anklaget for å være en drivende kraft bak NS-medlemmer, underforstått også at han muligens var medlem av NS. Dessuten at han hadde bistått fienden gjennom utilbørlig salg og leverte tjenester, og i tillegg vært med i herredsstyret og bevilget penger til NS-formål.

Utover sommeren sitter altså Ole Olsen varetektsfengslet mens etterforskningen pågår. Den utøves ikke bare av politimyndighet, men det som heter Hjemmestyrkene er meget aktive og til og med foretar avhør av siktede den 21. mai. Det føres en rekke vitner, og Ole Olsens hverdag og omgangskrets blir brettet ut, fra kjennskap til kuttet telefonledning, et «karsklag» og ett kjent elgjaktlag. Den 23. juni 1945 tas det ut offentlig tiltale mot Ole Olsen for å ha støttet krigføringen til fienden gjennom salg av mere varer enn det godkjente (utilbørlig) og tildeling i herredsstyret av midler til nazistiske formål. Ole Olsen tar fra Vollan kontakt med lensmannen i sin kommune, som fortar et større avhør den 30. mai. Og annen politirapport sår tvil med hvorvidt Ole Olsen kan stilles til doms for økonomisk landssvik, og de finner ikke bevis for utilbørlig salg til tyskerne. Den 10. august må de løslate Ole Olsen. Han hadde altså sittet nesten tre måneder i fengsel på Volla. Det skal her innskytes at Ole Olsen den 1. januar 1940 hadde en formue på kr 120 000.- og hans gjennomsnittlige årsinntekt før krigen var kr 43 000. Under krigen steg den til kr 60 000.- Den 1. januar 1945 hadde Ole Olsen en formue på kr 140 000.- En gjennomsnittlig årslønn i 1940 var på kr 3 300 og i 1945: kr 4 730.- Det skal tillegges at tyskerne betalte fantasilønninger i 1940 for å tiltrekke seg arbeidere, og dermed ta fra folket den siste moralske verdighet. En kommunalt ansatt tjente ca. kr 50 i uken. De som tok jobb for tyskerne på Værnes kunne tjene opp mot 30 kroner i timen. «*Da snur du ryggen til din syke bestemor*». Og dømt ble de ikke!

Familien til Hans Hansen sier de ikke hadde radio under krigen

Erstatningsdirektoratet kom foreløpig ingen vei. Men de ga seg ikke. Og det ble presset på for å finne ut om Ole Olsen var medlem av NS. Under en jakttur i 1943 befant Ole Olsen seg sammen med jaktlaget på en hytte. Dertil kom en flyktende russer, som ble overlevert til Grapo (grensepolitiet). Denne episoden ble temmelig vitnebelagt, men ingen kunne bevise at Ole Olsen var den aktive part, men derimot en fra Trondheim Vedlag som var til stede. Et vitne kunne fortelle i et annet avhør at Ole Olsen ikke ville gi penger under en innsamling til de avsatte prestene. Annet vitne navnga de i bygda som Ole Olsen hadde drukket karsk i lag med. Og slik fortsatte det uten at det dukket opp noe bevis for at Ole Olsen var tilsluttet NS. Men Ole Olsen var selvsagt ingen hvem som helst i bygda. Og her kommer vi tilbake til Jørgen Hattemaker, nemlig Hans Hansen, som ble dømt for landssvik, etter en anordning som igjen ga rom for å bruke § 86, fordi at han som medlem av herredsstyret hadde vært med å bevilge midler til såkalte nazistiske formål, og derigjennom ga bistand til fienden. Herr Ole Olsen satt faktisk i samme herredsstyre, på de samme datoer og var med på nøyaktig de

samme bevilgninger gjengitt tidligere her i kapitlet. Og ikke bare det: Ole Olsen fungerte en tid som ordfører. Og det var ordføreren som vanligvis forberedte sakene, og de andre sluttet seg til ved å signere. Herredsstyret under krigen var en broket forsamling, bestående av både NS-medlemmer og ikke NS-medlemmer, mye fravær og stedfortredere, trolig taktisk. Det i sin tur førte også til at det utviklet seg raskt en rutine som tilsa «den som tier, samtykker». Papirene ble klargjort av sekretær for signering, og representantene i herredsstyret slang bare bortom og signerte da de gikk hjem etter et nytt kjedelig og langt møte. Flere av representantene visste knapt hva de signerte på og hadde gitt sin tilslutning til. Dette kom opp blant annet da en meget respektert, edruelige og ikke medlem av NS, hadde signert på de samme papirer. Da budsjettet skulle godkjennes var det flere poster som hadde sneket seg inn uten at noen knapt forsto følgende av det, ikke engang Ole Olsen - som ordfører, hevdet han. Uansett: bevilgningene fikk en mye større og mer dramatisk betydning for Hans Hansen enn for Ole Olsen til tross for at de satt en meter fra hverandre, stemte likt og signerte etterpå samme papir.

Både Hans Hansen og Ole Olsen ble anklaget som kommunestyremedlemmer for å ha bevilget støtte (penger) til NS-relatert virksomhet, slik som bildet her viser ungdomsarbeid i Dovre. Bak skimtes den ærverdige Tofte kongsgård. Ref. NS sin tilknytning til slike historiske steder, blant annet Stiklestad. De som i samme kommunestyremøte var med på den samme bevilgningen, men ikke var medlem av NS, gikk fri

Hva gjelder selve medlemskapet i NS, så var det slik at det nærmeste etterforskerne kom hva gjaldt Ole Olsen sitt forhold til NS, var at han hadde blitt presset inn i en bil og ført til kretslederen som ville at han skulle la seg døpe (bli medlem) av portieren på Britannia hotell. Det ville ikke Ole Olsen. De fant aldri ut om Ole Olsen var medlem. Merkelig. Men på et vis gjorde de heller ikke det hva gjaldt Hans Hansen, men han hadde ifølge sakspapirene i rettsaken to ganger selv bekreftet at han var medlem, og sågar at han var propagandaleder.

Men han er som nevnt ikke i noen oversikter i dag, og i familien mener de altså at han ble banket til å vedgå sitt medlemskap. Ole Olsen er derimot oppført i den offentlige liste nr. 1, fra 1946, ikke som NS-medlem, men som angiver.

Her ser vi igjen et eksempel på hvordan det lett blir forskjell på kong Salomo og Jørgen Hattemaker, underforstått hvor lett det er å ta en, men ikke en annen. Ole Olsen anklaget myndighetene for å ha ødelagt hans virksomhet, og muligheter for å drive sin virksomhet gjennom fengslingen/varetekten. Men Hjemmefronten ga seg ikke. Her kom tydelige motsetninger mellom familier fram, ikke uvanlig i de fleste bygder. Gjør du det godt, eller er for dyktig, ligger du ofte dårlig an hos bygdatrollet. Ole Olsen søkte arbeidsformidlingen om

Quisling taler på Stiklestad under krigen, slik han gjorde det for noen tusen på bondestevne på Ree gård i Stjørdal i 1932. Ble de dømt som landssvikere?

folk til sin virksomhet. Men det var vanskelig å få tak i arbeidskraft. Ole Olsen var ingen populær mann i bygda. Det kom til uro mellom ham og flere av hans ansatte. Hjemmefronten presset på for å få Ole Olsen dømt som landssviker og viste til at han hadde handlet stort med tyskerne på «svarteboersen». Men Hjemmefronten kom kun med generell påstand uten navneferanse. Da tok en av Hjemmefrontens mest anerkjente personer og leverte inn sin personlige, bevisførte anklage. Plutselig var Ole Olsen sin formue i henhold til vedkommende på hele kr 230 000.- Men saken kokte på et vis bort, trolig fordi at vedkommende, respekterte motstandsmann i sin rapport mot Ole Olsen samtidig skrev meget redelig at Ole Olsen ikke hadde drevet med angiveri, ei heller hadde hatt noen befatning med en navngitt tragedie. Merkelig dette med «angiveri». Det er jo faktisk det han er oppført med i liste nr.1.

Våningshuset til Ole Olsen brente ned til grunnen den 12. august 1945. Bokholderiet gikk dermed tapt i brannen. Var det til hans fordel? Den 25. august gir i alle fall politiet seg med saken. Nødvendige papirer (bevis) hadde gått med i brannen. Skriveprispolitibetjenten T.A mener at det Hjemmefronten kom med ikke var beviselig og at det heller ikke forelå vitneutsagn. Var det slik Hjemmefronten og myndighetene i 1945-46 opererte?

Generelt hadde erstatningsdirektoratets håndtering og anklagene om landssvik gitt Ole Olsen et dårlig rykte. Ole Olsen gikk derfor til motmæle og krevde erstatning. Ikke bare mot «myndighetene», men mot tilsynsleder (oppnevnt offentlig til å passe på hans virksomhet mens han satt varetektsfengslet). Men før saken kom så langt presset andre på for landssvik, og Ole Olsen vedtar en bot på kr 3 000.- den 9. august 1948 for «politikken», altså å ha vært med på å bevilge penger til NS-formål. Boten ble fastsatt under hensyntagende til at han hadde sonet 89 dager i varetekt. Ole Olsen tok ut stevning den 9. desember 1949 mot staten v/Justisdepartementet med krav om erstatning. Ole Olsen vinner saken den 3. februar 1950 og blir tilkjent kr 300 000.-. Det tilsvarer 6 294 000 i 2020. Men Ole Olsen går videre. Saken kommer opp på nytt i herredsretten den 2. oktober 1951. Saken ender til slutt i Frostating lagmannsrett som holder fast på 300 000.-, men samtidig blir enken etter tilsynsleder indirekte dømt til å betale 38 500.- Tilsynslederen hadde i lang tid vært savnet og ble funnet død i sjøen. Nå var nok tilsynsleders bortgang ikke mer dramatisk enn som så (sitat): *«I den siste tiden før han forsvant hadde han ikke forstandens fulle bruk».*

Her har vi sett to stk «oppgjør». Den ene var lett å ta. De følte seg sikkert fornøyde. Den andre ga dem motstand. De fikk et nederlag. Hvem som hadde rett, hvem som fikk som fortjent - kan sikkert diskuteres. Vi med 2021-syn har ingen mulighet til å vurdere rett eller urett objektivt uansett, da vi sitter på fasiter og med 80 års påvirkning. Hadde vi hatt en mulighet til å se det, i det vi kan kalle «nuet 1945», ville vår dom selvsagt vært helt annerledes. Det triste med ettertiden, mener mange, er at maktas nederlag og hevnebegjær blir overført og belastet neste generasjon. Det er nok mange som kunne tenke seg å ta en kamp mot enhver form for offentlig påtalemyndighet. Men de fleste vet at det av og til kan gå ut over neste generasjon i familien, derfor trekker de seg tilbake og inn i seg selv.

Gamle losjen på Grev Wedels plass i Oslo hvor saken mot Quisling ble ført

En krønikers oppgave er ikke å kle opp, men å kle av. Derfor må vi se om det er noe som knirker. Det har vel, som tidligere nevnt, alltid ulmet mellom enkelte gårder og slekter i en bygd. Det kan gå dypere og lengere tilbake, omtrent som en simpel hestehandel, og vedvare i mangfoldige

generasjoner. Våren 1940 var det mange som mente at kongen og regjeringen satt seg selv på sidelinjen, det oppsto usikkerhet og uklare retningslinjer. Et parti slår til. Det hevdes at folk hadde stått langs fortauskanten og klappet når tyske soldater marsjerte oppover gaten i 1940.

Folket likte dårlig at myndighetene stakk av. Kun få dager etter okkupasjonen ble det klart at den nye norske nasjonale administrasjonen for de besatte områdene, Administrasjonsrådet, som var oppnevnt av Høyesterett, la seg på en fullstendig samarbeidslinje med tyskerne. Da blir det noe merkelig over «kongens Nei». Samarbeidslinjen var i samsvar med et uttrykt ønske fra det norske næringslivet. Flere har ment at ganske så tidlig ble praktisk talt hele landets næringsliv og administrasjon spent foran den tyske krigsvognen. Bare på Værnes jobbet over 2 500 arbeidere for tyskerne. Noen med å laste bomber inn i flyene. De ble ikke straffet. For ettertiden har det vært mest umulig å klare å holde alle motsigelsene fra hverandre. Det ene slår det andre i hjel, opportunisten vinner alltid kampen om ettermåle. Vinnerne skriver historien ned og sørger for at ettertiden med jevne mellomrom blir minnet om «det riktige synet» gjennom TV-dokumentarer og filmer, med tillagt økonomisk statsstøtte. Er ikke det litt betenkelig?

Her kommer noe meget viktig, som mange forsøker å holde skjult: Administrasjonsrådet, Høyesterett, Stortinget, Hjemmefronten og fagorganisasjonen - det samlede næringsliv, mente sommeren 1940 at kongen burde abdisere, og derved eksilregjeringen gå av. Faktisk også etter prøveavstemningen i Stortinget, med stort flertall, inklusivt fra AP. En må heller ikke glemme Pål Berg sin direktesendte takketale i NRK til Quisling, hvor han roste nettopp Quisling for hans storsinn. Det er vel ikke da så rart at mange meldte seg inn i NS? Og en glemmer lett tyskernes mest effektive «våpen», nemlig det å fjerne nordmennenes siste verdighet ved å ta fra dem selvrespekten gjennom tilbud om skyhøye lønninger. Dette til ettertanke.

Kongshytta i Balsfjord og det som er våningshuset regjeringen brukte på Haug gård

Kongen og regjeringen gjennomførte det som mange i ettertid har kalt «en flukt». Den tok to måneder, hvor de henholdsvis satt på en hytte i Balsfjord og på Haug gård ved dagens Skjold militærleir i Øverbygd. Der satt de en hel måned. Jeg gjentar: en hel måned. Besøk hadde de. Turer tok de også. Var de ikke på flukt da? Mange som skriver historie er veldig opptatt av ordet «represalier» som bortforklaringer. Tyskerne kunne muligens ha brukt nettopp det og tvunget dem frem.

Vi ble altså okkupert, og noen dro som frivillige til England. Amerikanerne ville ikke ha nordmenn i sine styrker, og trolig var verken England eller Amerika særlig imponerte eller begeistret for Norge. Det ble derfor lett for mange å stille seg på okkupantens side. Ref. NSB, Vegvesenet, Hydro etc. Disse ble ikke straffet. Og blant folket selv var det ingen i 1940 som satt med fasiten for fremtiden. Det var lett og la seg friste gjennom arbeid og medlemskap. Sistnevnte ble straffet, ikke førstnevnte. Moralen og etiske holdninger hos nordmennene knakk sammen, og ble omvendt proporsjonal med lønningene.

Og opp i alt dette har vi grunnlovens §97: «*Ingen Lov maa gives tilbagevirkende Kraft*». Likeledes heter det vel: *Ingen kan dømmes for noe vedkommende ikke visste var straffbart*. Husk igjen at anordningene fra regjeringen kom i 1942 og 1944, hvorpå den første i praksis ikke ble anvendt, mens den fra 1944 - i sin tur var hemmeligholdt til etter krigen ifølge Ketil Tednes sitt verk: «*Det urettmessige oppgjøret*». Når rettsoppgjøret kom, ble det mer og mer et politisk oppgjør, en naken politisk akt utført i et rettstomt rom, som enkelte kloke jushoder har uttrykt det. Det hele ble en ukontrollerbar sammenveving av politikk og jus. De dømte som de følte det. Professor Jon Skeie sa det slik: «*Vi har aldri i vår historie hatt en sådan rettløshet*». Da Hans Hansen, ifølge påtalemyndighetene, meldte seg inn i NS høsten 1940 var det lenge før anordningene kom. Burde han og andre da ha meldte seg ut etter 1942 og spesielt 1944? Muligens - dersom de hadde kjent til anordningen og den var godkjent av Stortinget. Men de visste trolig ikke om dette. Problemet var, at da måtte kanskje flere lover blitt underlagt andre anordninger, slik Gerhardsens regjering holdt det gående med stadige anordninger til langt ut på 1947-tallet. Uansett kunne de vel ikke blitt dømt ut i fra §97, «*...tilbakevirkende kraft*»? Men det ble de altså! Og vi er igjen tilbake til: *Ingen kan dømmes for noe vedkommende ikke visste var*

Frede Castberg

Jon Skeie

straffbart. ”Konstitusjonell nødrett” er vel et lite aktuelt begrep i relasjon til landssvikoppgjøret etter 2. verdenskrig, ifølge Tednes.

Hvis det blant NS-medlemmene var kjent at de grunnet den provisoriske anordning av 22.1.1942 kom til å bli hardt straffet, til og med for et helt passivt medlemskap i NS, er det underlig at ikke alt ble gjort for å ødelegge det som fantes av medlemslister på slutten av krigen. Det skjedde ikke.

Det som er manges tankegods, er den forskjellsbehandlingen som forekom, og som er mitt anliggende her i kapitlet: kong Salomo vs Jørgen Hattemaker. Hvor ble det av fokus mot de 150 000 som jobbet for tyskerne? Mot de store profitører? Hva med de som posisjonerte seg på den rette siden, men var trolig mer stripe enn noen andre? Hva med oppmerksomheten, eller mangel av sådan, hva gjelder utenlandske slavearbeidere? Trolig ble ca. 17 500 slavearbeiderne drept i Norge, kanskje flere mens de jobbet for norske profitører. Kort sagt: hvorfor ble ikke de som jobbet for tyskerne på Værnes dømt, det må jo ha vært brudd på både den sivile og den militære straffelov? Men da måtte vel også Centralkomiteén bli dømt, men rådmann O. C. Gundersen, som sto Centralkomiteén nært, ble faktisk justisminister i Gerhardsens 2. regjering, og ansvarlig for nettopp rettsoppgjøret. Et paradoks, mener mange.

Paal Berg

Eivind Berggrav

Hvorfor kom ikke kongen hjem før en måned etter at krigen var slutt? Hvorfor fikk ikke norske sivile og militære myndigheter disponere det krigsbyttet (tyskernes depoter) som var på norsk jord? Og hvorfor ble ikke Administrasjonsrådet i 1940 og Paal Berg satt under tiltale? Var ikke Administrasjonsrådet nettopp bistand til fienden? Berg ble faktisk leder av Hjemmefronten! Og hva med biskop Berggrav? Igjen så var det vel dette med kong Salomo og Jørgen Hattemaker. I ordet «Landssvikoppgjøret» ligger det faktum at de som ble dømt, var landssvikere. Men hva med de som flyktet: kongen, regjeringen og de som dro for å berge sitt eget gods og gull. Hva gjorde alle som dro til Sverige, blant annet 15 000 innen de såkalte polititroppene? Hvorfor sloss de ikke? Mange vet svaret, og som kanskje ikke passer så godt inn? Og de som jobbet for tyskerne: det er vel ikke landssvik det da, siden de ikke ble dømt?

Det er ganske mange som mener det mest var et kunststykke at folket etter krigen ga kongen og de ansvarlige full oppreisning og tillit. Altså det samme folket som ville gi dem sparken

etter krigsutbruddet i 1940. Nå var de samme blitt helter, skjønt hadde så mistillit i England at de ikke fikk kommandofullmakter, ble ikke allierte, men frivillige. Til og med frigjøringen av sitt eget land fikk de i London knapt være med på, kun diplomatisk informert. Regjeringen kom ikke hjem før 30. mai og kongen ble arrangert hjem på symboldagen den 7. juni. Helt tilfeldig? Hjemkomsten til kong Haakon og det som hendte våren 1945 kunne ikke vært bedre regissert av Hollywood. Dette er det meget ubehagelig å snakke om, på linje med at hele nasjonens maktapparat ville avsette kongen sommeren 1940. Noen kaller det «et mørkt kapittel», toner det ned og så går de videre som om det aldri har hendt. Hvorfor skjule sannheten? Noen har ment at Andenes og Skodvin omtrent hadde monopol på sannheten etter krigen. Og siden det er så liten opposisjon mot rettsoppgjøret, og mot å få undersøkt hva som hendte mellom 1935 og 1955 fra myndighetenes side (nedsette en kommisjon/et utvalg), er det, mener mange - stor sannsynlighet for at det som hendte var riktig. Folket ga tross alt myndighetene rent flertall etter krigen. Men det er tegn i tiden, blant annet bøker - som virkelig stiller kritiske spørsmål. Og det er slik det skal og bør være i et sterkt og sunt demokrati.

Ei småbrukerkone hadde solgt noen egg og et stykke flesk til et par menig tyske soldater. Det ble hun straffet for som landssviker, fordi at hun sto på ei liste som medlem i NS uten selv å vite det. De som lastet bomber inn i tyske fly på Værnes og tjente enorme summer, ble ikke straffet. Det var med Centralkomiteéns velsignelse. Den ble ikke straffet. 25 000 slavearbeidere bygde jernbane for NSB i samarbeid med tyskerne. Av disse døde ca. 2 000. En av NSBs distriktssjefer, skrev 11.1.1941 i et brev til den tyske byggeledelsen følgende i relasjon til anleggsarbeidene på Saltpjeldet: *"Hvis det ikke er mulig å oppdrive tilstrekkelig norske arbeidere, kan man benytte krigsfanger på hele høyfjellsstrekningen"*. Gjett hvem som ble generaldirektør for hele NSB?

Enkelt personer og enkelte episoder fortjener selvsagt en heltestatus, noen ofret livet og skal verdsettes og minnes, men landet som helhet rødmot ikke engang i sin forherligelse av selvpålagt skryt og opphøyet historiefortelling. Norge vant så visst ingen krig. Mange edruelige mennesker mener at både helg og hverdag gikk ganske så greit for de fleste sammenlignet med andre land. Til og med tyskerne skjønte etter hvert at Norge var et takknemlig sted å være, sett i relasjon til alternativene.

Unger til NS-medlemmer fikk gjennomgå

Baard Herman Borges har i sin doktoravhandling sett på den mentale helsen til NS-barn, barnas forhold til sin far (paternal relationship) og stigmatiseringen. Han skriver følgende om årsakene til den skjebnen NS-barna fikk i etterkrigs-Norge: *Både regimeskiftet, og det raskt påfølgende rettsoppgjøret, var utpreget elitestyrte. Maktbalansen var ved overgangen entydig i favør av det nye regimet. De tidligere NS medlemmene var både da og senere, sannsynligvis i kontrast til eks-kollaboratører i flere andre europeiske land, en både stigmatisert og svak gruppe uten maktmidler av noe slag. At de som et ledd i den iherdige nasjonsbyggingen etter 1945 kontinuerlig ble holdt fram som motstykket til «de gode nordmenn» må ha forverret situasjonen både for dem selv og deres barn. En regner med ca. 100 000 såkalte NS-unger. Noen NS-barn var tydeligvis mer utsatt for sosial stigmatisering enn andre. Men den graderingen synes ikke å henge sammen med de voksnes handlinger som partimedlemmer; den baserte seg snarere på i hvilken grad nabolaget identifiserte dem og familien som NS». En må nok anta at ordet stigmatisering i dette tilfelle er synonymt med «mobbing», psykisk og fysisk. Interessant dette med «nabolaget». Det stikker litt i samvittigheten for noen, tenker jeg! Det var, og fortsatt er, et meget kontroversielt oppgjør, hvor en gjorde «en for alle, alle for en» - og som vedvarte overfor mange barn av NS-medlemmer. Det er vel greit å minne om at juristene Fred Castberg og Johs. Andenæs i et brev til Stortinget sommeren 1945 skrev at regelen om solidaransvar for medlemmene av NS «etter vårt syn er grunnlovsstridig og dessuten høyst betenkelig i sine sosiale konsekvenser».*

Da freden kom i mai 1945, kom den ikke til en del såkalte NS-unger. Flere unger spurte sine foreldre hva som hadde hendte og ville skje nå. Unger skjønner mer enn hva de voksne tror. Raskt ble mange uglesett grunnet sine foreldre. Mobbingen begynte. Mange ble fysisk banket opp. Det gikk alle slags rykter og historier. Flere trolig satt ut av stripe for å dekke seg selv, plutselig var de «gode nordmenn» alle sammen. Noen fikk sine fedre hjem, etter avhør hos myndighetene, men da mer døde enn levende. Noen kom aldri hjem igjen. Ett vitne forteller meg at han satt på burstrappa da far hans, som var anklaget for å ha vært NS-medlem, kom tilbake fra Vollan. Først kjente han ikke far sin, så ble han redd. Foran ham kom hans egen «sterke» far, mest kryptende, skinnmager og 39 kg. Faren var mer død enn levede, og han reiste seg aldri mer opp igjen i rak stilling.

Hvorfor disse analyser og påpekelse, utenom å synliggjøre forskjellen på kong Salomo og Jørgen Hattemaker? Fordi det forsterker det ubehagelige, det som noen forsøker å hindre skal komme til overflaten en dag. En del grupperinger i samfunnet, og fortsatt «de grå *eminenser*», vil besørge at enhver kritikk blir nedtonet. De vil spy ut propaganda gjennom TV og film for å sementere sitt syn. Forståelig, kanskje? Det er deres håp om å redde skinnet når de rette arkiver blir åpnet etter 2045 (100-årsklausulen). Forskjellsbehandlingen innen rettsoppgjøret kom ikke bare som et resultat av maktbegjær. Men også på grunn av en skjør jus. Flere mener at den brukte de ikke for å dømme andre, men som våpen og redskap for å sikre seg selv. Et medlemskap før krigen ble fellende, et annet etter krigen ble et avlatsbrev.